

ДО ПИТАННЯ ВИДІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

THE QUESTION OF FORENSIC IDENTIFICATION

Калинюк Н.М.,

*кандидат юридичних наук, завідувач кафедри медичного права
ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського» МОЗ України*

У статті розкриваються основні аспекти розуміння сутності криміналістичної ідентифікації як процесу дослідження, пізнання об'єкта й отримання певного роду інформації. Аналізуються наукові концепції щодо підстав здійснення класифікації криміналістичної ідентифікації. Досліджено і систематизовано погляди науковців щодо проблематики класифікації криміналістичної ідентифікації. Встановлено, що значна кількість видів криміналістичної ідентифікації зумовлена різноманітністю її об'єктів, суб'єктів, які здійснюють ці дослідження, способів їх дослідження, різних характером результатів ідентифікації, вона свідчить і про різноманітність процесів, сутність яких полягає у встановленні тотожності, та відображає різні складові логіки пізнання, метою якого є ототожнення. З'ясовано, що різні підходи до вибору підстав класифікації видів криміналістичної ідентифікації за своєю сутністю вказують на її складність та багатоаспектність, на відсутність єдиного підходу щодо підстав її класифікації.

Ключові слова: криміналістика, класифікація, криміналістична ідентифікація, підстави, види, ототожнення.

В статье раскрываются основные аспекты понимания сущности криминалистической идентификации как процесса исследования, познания объекта и получения определенного рода информации. Анализируются научные концепции относительно оснований осуществления классификации криминалистической идентификации. Исследованы и систематизированы взгляды ученых на проблематику классификации криминалистической идентификации. Установлено, что значительное количество видов криминалистической идентификации обусловлена разнообразием ее объектов, субъектов, осуществляющих эти исследования, способов их исследования, различным характером результатов идентификации, она свидетельствует и о разнообразии процессов, сущность которых заключается в установлении тождества, и отражает различные составляющие логики познания, целью которого является отождествление. Установлено, что различные подходы к выбору оснований классификации видов криминалистической идентификации по своей сути указывают на ее сложность и многоаспектность, отсутствие единого подхода относительно оснований их классификации.

Ключевые слова: криминалистика, классификация, криминалистическая идентификация, основания, виды, отождествление.

In the article the basic aspects of understanding the essence of forensic identification as a process of research, knowledge and the object of obtaining certain types of information. Analyzes the scientific concept on the grounds of classification exercise forensic identification. Investigated and systematized the views of scientists to the problems of classification of forensic identification. It was established that a significant number of types of forensic identification is caused by a variety of objects, subjects who carry out these studies, methods of research results identify different character, and it shows the diversity of processes, the essence of which is to establish the identity, and shows different knowledge of logic elements whose purpose is identification. It was found that the different approaches to the selection of bases the classification of forensic identification essentially point to its complexity and multidimensional nature, the lack of a common approach on the grounds of classification.

Key words: criminology, classification, forensic identification, grounds species identification.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У процесі успішного вирішення завдань судово-правової реформи значна увага спрямована на фундаментальні правові галузі знань, що мають прикладний характер, у тому числі й криміналістика. Разом з тим одним із основних розділів криміналістики є криміналістична ідентифікація, проблеми теорії та практики якої постійно привертають увагу криміналістів. Безпосередньо питанням криміналістичної ідентифікації були присвячені роботи Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, І.І. Котюка, В.П. Колмакова, В.С. Мітричева, С.М. Потапова, М.В. Салтевського, М.І. Скригонюка, Т.О. Седової, М.О. Селіванова, М.В. Терзієва, В.Ю. Шепітько та ін.

Ідентифікація за своєю сутністю є процесом дослідження, пізнання об'єкта і отримання певного роду інформації. Це дає можливість інтерпретувати ідентифікацію як форму пізнання, що застосовується у кримінальному судочинстві під час встановлення істини у кримінальному провадженні.

Ідентифікація як процес встановлення тотожності будь-яких ознак у різних об'єктах є загальним (загальнонауковим) методом дослідження, теорія якого базується на формальних законах логіки та є сукупністю логічних правил дослідження, в процесі яких встановлюється тотожність. Отже, універсальність методу ідентифікації як загальнонаукового інструмента дозволяє використовувати методи природничих і технічних наук як прийоми для застосування ідентифікації як загального методу пізнання [1, с. 142].

Однак увага вчених акцентувалася головним чином на обґрунтуванні сутності криміналістичної ідентифікації, за-

гальній її характеристиці та проблемних аспектах практики здійснення ідентифікаційних дій. Що ж до видів криміналістичної ідентифікації, то вони досліджені недостатньо, що і породжує, з одного боку, теоретичні дискусії, а з іншого – проблеми практичного характеру. З цих причин з'ясування видів криміналістичної ідентифікації зумовлюють наступні дослідження з урахуванням сучасних загальнотеоретичних досягнень науки в цілому та криміналістики зокрема.

Метою статті є дослідження поняття та загальної характеристики криміналістичної ідентифікації, що надасть можливість систематизувати її види.

Виклад основного матеріалу. Розуміння сутності ідентифікаційних досліджень полягає у встановленні тотожності індивідуально-визначеного об'єкта, однак, оскільки індивідуально-визначеними є й абстрактні (логічні) об'єкти, зокрема такі як поняття групи, роду, виду, то процес дослідження, спрямований на встановлення тотожності групи варто вважати також ідентифікаційним дослідженням. Доцільно звернути увагу на думку С.М. Потапова про те, що у «прийнятій у криміналістиці термін «ідентифікація» вкладається ширший зміст, ніж у той, що висловлюється словом «ототожнення» [2, с. 66]. Р.С. Белкін не підтримував таке розширене тлумачення поняття та можливостей криміналістичної ідентифікації. І це з тих причин, що усі дослідження в межах кримінального судочинства визнавалися ідентифікаційними [3, с. 67]. Варто підтримати позицію Р.С. Белкіна, оскільки криміналістична ідентифікація є дослідницьким процесом, в якому використовується комплекс різноманітних пізнавальних методів і засобів, що в сукупності і встановлюють методіку ідентифікації.

Ідентифікаційні дослідження спрямовані лише на розв'язання питання про тотожність, тому, попри їхнє важливе значення і широке використання у процесі пізнання, їх неможливо вважати ні універсальним методом пізнання в цілому, ні універсальним методом пізнання у сфері кримінального судочинства зокрема. У контексті теми дослідження необхідно звернути увагу на позицію І.І. Котюка про те, що не варто зводити усі криміналістичні дослідження до ототожнення та до ідентифікаційних досліджень. Адже поряд з ідентифікаційними у сфері кримінального судочинства здійснюються й неідентифікаційні дослідження – діагностичні, ситуативні, метою яких є не розв'язання питання про тотожність, а розв'язання інших пізнавальних завдань [4, с. 64].

Разом з тим загальноновизнана класифікація криміналістичних досліджень досі не створена, а запропоновані класифікації неідентифікаційних досліджень вимагають подальшого вивчення та удосконалення, однак виділення у межах неідентифікаційних досліджень, діагностичних і ситуативних, є продуктивним. При створенні класифікації криміналістичних досліджень варто більш вимогливо підходити до вибору підстав цієї класифікації. Оскільки будь-яке дослідження є комплексним використанням пізнавальних засобів (у тому числі й методів) у ході розв'язання низки пізнавальних завдань, то ні окремо взяті методи, ні характер окремих завдань, які вирішуються у їх ході, не можуть бути достатньою підставою для розмежування криміналістичних, у тому числі неідентифікаційних, досліджень на їх підвиди. На основі будь-якої класифікації у межах кожного із виділених видів досліджень можна виділити їх підвиди і таким чином класифікацію деталізувати. Визначальне значення у таких класифікаціях мають такі підстави, як мета та завдання, що вирішуються у їх ході. А тому в межах криміналістичних досліджень варто розрізняти такі завдання, як пошукові, констатаційні, оціночні, технічні та процесуальні.

Криміналістичні ідентифікаційні дослідження можуть здійснюватися у процесуальних і непроцесуальних формах. Непроцесуальні ідентифікаційні дослідження за своєю сутністю є лише вирішенням питання про тотожність, а процесуальні, у свою чергу, є системою взаємопов'язаних пошукових, організаційних, дослідницьких та оціночних дій, спрямованих на отримання судового доказу про тотожність. Криміналістична ідентифікація є різновидом ідентифікації загальнонаукової. Сутність ідентифікаційного дослідження полягає у порівняльному аналізі щодо встановлення наявності чи відсутності тотожності, а ідентифікаційні акти є елементами загальнопізнавального процесу поряд із аналізом та синтезом, індукцією та дедукцією. З цих причин ідентифікацію варто визнати одним із елементів загальнонаукових гносеологічних засобів. На думку В.В. Бірюкова, об'єктами загальнонаукової ідентифікації можуть бути будь-які об'єкти, що відзначаються індивідуально-визначеною сукупністю щодо стійких якостей та ознак [5, с. 37]. Варто погодитися у цьому контексті з позицією Р.А. Кентлера про те, що ідентифікувати можна все, що є індивідуальним та здатне відображати свою індивідуальність на інших об'єктах [6, с. 126]. Криміналістична ж ідентифікація відзначається специфічними особливостями, оскільки вона є не лише засобом пізнання, а й засобом доказування і здійснюється у сфері правовідносин, а тому кожен її основний аспект регламентовано законом, що зумовлює специфіку її об'єктів, суб'єктів, порядок дослідження тощо. Водночас, визнаючи криміналістичну ідентифікацію засобом доказування, не можна погодитися з думкою, що її метою є отримання судового доказу тотожності [2, с. 66]. І це з тих причин, що метою криміналістичної ідентифікації варто визнати не отримання судового наказу тотожності, а процесуальне розв'язання питання про тотожність, яке передбачає або отримання доказу її наявності, або отримання доказа-

зу її відсутності. Процес отримання доказу являє собою діяльність, що здійснюється спеціальними суб'єктами у специфічній сфері та спрямована на розв'язання її специфічних завдань, її результати мають процесуально значущий характер, а отже повинні мати процесуальну форму, методологічну функцію у цій діяльності відіграє наука криміналістика, у тому числі й теорія криміналістичної ідентифікації.

Наведене дає підстави для висновку про те, що під криміналістичною ідентифікацією слід розуміти процес, в якому беруть участь різні суб'єкти, що виконують відповідні функції: суб'єкти доказування (слідчий, суд) – гносеологічні, процесуальні та організаційні; особи, що здійснюють процес безпосереднього ототожнення, – гносеологічні та ін.

Дослідженню видів і форм криміналістичної ідентифікації у юридичній літературі приділено значну увагу, однак ця проблематика остаточного розв'язання не знайшла, оскільки багато із висунутих раніше концепцій виявилися неспроможними або неточними. У процесі вдосконалення практичних можливостей ідентифікаційних досліджень у теорії криміналістичної ідентифікації виникають нові підстави для здійснення їх класифікації.

Звичайно ж, дослідженню видів криміналістичної ідентифікації у юридичній літературі приділено значну увагу [7, с. 176; 8, с. 302; 9, с. 156; 10, с. 512]. Разом з тим означена проблема не знайшла цілкового розв'язання, оскільки висунуті раніше концепції виявилися неспроможними або неточними. Причому, враховуючи вдосконалення практичних можливостей ідентифікаційних досліджень у теорії криміналістичної ідентифікації, з'являються дедалі нові підстави для їх класифікації.

Аналізуючи запропоновані класифікації криміналістичної ідентифікації, варто виокремити різні критерії для їх здійснення. Так, А.І. Вінберг, взявши за основу поняття та якості ознак, які використовуються в ідентифікаційному процесі, розрізняв родову, видову та індивідуальну класифікацію [11, с. 40]. Р.С. Белкін та А.І. Вінберг, залежно від особливостей використання спеціальних знань і технічних засобів, виокремлюють такі види криміналістичної ідентифікації, як слідча, експертна, а також та, що здійснюється за допомогою матеріалів криміналістичної ідентифікації [12, с. 122].

На думку О.Р. Шляхова, в основу класифікації криміналістичної ідентифікації необхідно ставити не методи її проведення, оскільки технічні засоби і прийоми, що використовуються для проведення різних видів судової ідентифікації, мало відрізняються за своєю сутністю, а характер об'єктів, що дає підстави для виділення медичної, криміналістичної, автотехнічної, агробіологічної, товарознавчої ідентифікації та ін. [13, с. 44].

Аналізуючи форми використання спеціальних знань у слідчій та судовій практиці, В.К. Лисиченко вказував на доцільність розмежування ідентифікації на дві основні форми – процесуальну, тобто ту, умови проведення якої визначено у кримінальному процесуальному законі, і непроцесуальну, до яких належать оперативно-розшукова діяльність органів дізнання та спеціальне розслідування нещасних випадків на виробництві [14, с. 46].

М.О. Селіванов процесуальною ідентифікацією вважає експертну, слідчу, судову і комбіновану, що здійснюється слідчим або судом на підставі сукупності доказів, нерідко з використанням експертного висновку, а непроцесуальною – акти ототожнення, що здійснюються у порядку попереднього дослідження речових доказів та шляхом перевірки за матеріалами криміналістичних обліків [15, с. 34].

В.Я. Колдін дійшов висновку, що найбільше теоретичне і практичне значення має класифікація видів криміналістичної ідентифікації за природою ототожнюваного об'єкта, способом відображення ідентифікаційних властивостей і рівнем індивідуалізації. Зокрема, за природою

ототожнюваного об'єкта він розрізняє сигнальну і знакову ідентифікацію. За способом відображення ідентифікаційної інформації розрізняється ідентифікація: цілісних структур, розділеного цілого та джерела походження. Залежно від рівня досягнутої у процесі дослідження індивідуалізації розрізняються родова, групова та індивідуальна класифікації [16, с. 65-67].

М.І. Скригонюк здійснює класифікацію криміналістичної ідентифікації за характером отриманих результатів на два види: ідентифікаційні об'єкти, що мають ознаки і властивості, повною мірою придатні для їх ідентифікації, й можуть бути виділені як одиничні; об'єкти, що можуть бути ідентифіковані за належністю лише до певної групи. Разом з тим класифікація криміналістичної ідентифікації на ознаками ідентифікованих об'єктів дає підстави для виокремлення трьох її підвидів. Це, зокрема, структура об'єкта; ідентифікація за ознаками зовнішньої форми; ідентифікація об'єкта за його динамічними характеристиками [17, с. 19].

М.В. Салтевський виділяє два види ідентифікації: за слідами пам'яті і матеріальними слідами – відображеннями. Ідентифікацію за ідеальними відображеннями здійснює джерело ідеального відображення, тобто суб'єкт, який раніше сприймав ідентифікований предмет (особу, річ), а ідентифікація за матеріальними слідами проводиться фахівцем у формі судової експертизи [18, с. 33].

Проведене дослідження дає підстави констатувати, що у криміналістичній літературі є значна кількість підходів до проведення класифікації криміналістичної ідентифікації на види. Означене дає підстави для систематизації основних підстав для здійснення цієї класифікації. Варто погодитися з позицією І.І. Котюка про те, що такими під-

ставами є: 1) особливості ототожнюваних об'єктів (характер, тип, вид, природа, стан); 2) особливості відображення ототожнюваних об'єктів, що використовуються в ідентифікаційному процесі (характер, форми, спосіб, якість використовуваних ознак, специфіка природи використовуваної інформації; природа ототожнюваного об'єкта); 3) особливості суб'єктів, які здійснюють ідентифікаційний процес; 4) процедура розв'язання питання про тотожність (методи ідентифікації, спосіб вирішення питання про тотожність, спосіб дослідження); 5) результати ідентифікаційного дослідження (мета, завдання, природа, характер тотожності, рівень індивідуалізації, обсяг поняття); 6) процесуальні особливості регламентації [4, с. 100].

Наведене дає підстави для висновків про те, що значна кількість видів криміналістичної ідентифікації зумовлена різноманітністю її об'єктів, суб'єктів, які здійснюють ці дослідження, способів їх дослідження, різним характером результатів ідентифікації, вона свідчить і про різноманітність процесів, сутність яких полягає у встановленні тотожності та відображає різні складові логіки пізнання, метою якого є ототожнення. Різні підходи до вибору підстав класифікації видів криміналістичної ідентифікації за своєю сутністю вказують на її складність та багатоаспектність, на відсутність єдиного підходу щодо підстав її класифікації. Пропонована систематизація підстав для здійснення класифікації криміналістичної ідентифікації є основою для створення єдиної класифікаційної системи. Різноманітність видів криміналістичної ідентифікації зумовлена різноманітністю досліджуваних об'єктів та їхніх відображень, суб'єктів, які їх досліджують, сфери, способів і результатів дослідження, що необхідно враховувати при їх характеристиці і класифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Весельський В.К. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / О.О. Алексєєв, В.К. Весельський, В.В. Пясковський. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 278 с.
2. Потапов С.М. Принципы криминалистической идентификации // Сов. гос. и право. – 1940. – № 1. – С. 66-81.
3. Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств: сущность и методы. – М. : Наука, 1966. – С. 106.
4. Котюк І.І. Теоретичні аспекти криміналістичної ідентифікації : монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 208 с.
5. Бірюков В.В. Криміналістична ідентифікація, діагностика та прогностика / В.В. Бірюков // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – Одеса : Юридична література, 2013. – Вип. № 42. – С. 37-44.
6. Кентлер Р.А. О сущности идентификации вообще и юридической в особенности // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы. – Душанбе, 1962. – Сб. 2. – С. 126-128.
7. Криміналістика / [за ред. П.Д. Біленчука]. – К. : Атіка, 2005. – 271 с.
8. Криміналістика. Академічний курс : підручник / [Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, С.В. Гончаренко, В.І. Бояров та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.
9. Криміналістика: питання і відповіді : навч. посібник / [А.Б. Кофанов, О.Л. Кобилянський, Я.В. Кузьмичов та ін.]. – К. : Центр учбової літ., 2011. – 280 с.
10. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. закладів освіти / [за ред. В.Ю. Шепітька]. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.
11. Винберг А.И. Основные принципы советской криминалистической экспертизы. – М. : Юрид. лит., 1949. – 132 с.
12. Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы). – М. : Юрид. лит., 1969. – 216 с.
13. Шляхов А.Р. Организация и производство криминалистической экспертизы в СССР // Теория и практика криминалистической экспертизы. – 1962. – № 3. – С. 44-45.
14. Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике : учебн. пособие. – К. : Вища шк., 1979. – 88 с.
15. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий. – М. : Юрид. лит., 1982. – 152 с.
16. Колдин В.Я. Криминалистическая идентификация (теоретические основы) // Криминалистика / Под ред. А. Васильева. – М. : МГУ, 1980. – 320 с.
17. Скригонюк М.І. Криміналістика : підручник. – К. : Атіка, 2007. – 496 с.
18. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. – К. : Кондор, 2006. – 588 с.